

МІЖНАРОДНИЙ СПІР, ЙОГО ПРАВОВА ПРИРОДА ТА МИРНЕ ВИРІШЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ АРБІТРАЖУ

Розглянута правова природа міжнародного спору та місце міжнародного арбітражу при вирішенні відповідних спорів.

Considered the legal nature of international dispute and a place of international arbitration in resolving such disputes.

Постановка проблеми. Мирне вирішення міжнародних спорів є засобом досягнення головної мети – підтримання миру та міжнародної безпеки відповідно до основних принципів міжнародного права і на основі міжнародно-правових засобів мирного врегулювання спорів. Ці проблеми в контексті сучасного розвитку відносин суб'єктів міжнародного права отримали нове звучання. Правова природа міжнародного спору є недостатньо визначеною та потребує дослідження. Особливого значення мають питання вирішення міжнародних спорів в сучасних умовах, забезпечення, в першу чергу, мирних засобів вирішення спорів. Окреме і не менш важливе місце в роботі присвячується міжнародному арбітражу та його практичній діяльності при вирішенні міжнародних спорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом на офіційному сайті національної бібліотеки ім. Вернадського було опубліковано кілька нових робіт, у тому числі й дисертацій, на тему міжнародного арбітражу, але вони здебільшого торкаються площини міжнародного приватного права. Так, наприклад, автор дисертації «Співвідношення міжнародного публічного і міжнародного комерційного арбітражів» Мамон З.В. в своїй роботі звертає увагу більше на схожі риси абсолютно різних за своїм походженням арбітражів, тому історичний аспект в її дисертаційній роботі викладений досить стисло, хоча в своїй статті «Міжнародний арбітраж як засіб мирного вирішення міжнародних спорів» автор за стислий історичний зміст критикує іншого автора А. Попкова, який, до речі, теж притримується теорії змішаних арбітражів. Інший автор Зозуля О.О. в своїх роботах пише про виокремлення міжнародного арбітражу від приватного і публічного та створення окремого – змішаного, про що свідчить її дисертація «Міжнародний змішаний арбітраж: досвід та національна практика», але що стосується теоретичної процедури вирішення міжнародних спорів, то існує чітке виокремлення міжнародного публічного та приватного арбітражів. Це розроблено рядом міжнародно-правових актів, найбільш важливими серед них є перша Гаазька конвенція про мирне вирішення міжнародних спорів від 5(18) жовтня 1907 р., Загальний акт про мирне вирішення міжнародних спорів від 28 вересня 1928 р. з поправками, які внесено Генеральною Асамблеєю ООН 28 квітня 1949 р., Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних спорів, яку прийнято в рамках ООН 15 листопада 1982 р., Декларація Організації Об'єднаних Націй від 5 грудня 1988 р. про запобігання й усунення спорів і ситуацій, які можуть загрожувати міжнародному миру і безпеці, і про роль ООН у цій сфері та деякі інші. На особливу увагу заслуговує Довідник ООН з мирного розв'язування спорів між державами, рекомендований до опублікування сесією Спеціального комітету зі Статуту ООН і посилення ролі цієї організації з лютого 1991 р.

Мета статті. Визначення поняття «міжнародний спір» для кращого розуміння його як предмета вирішення мирними засобами. Розглянути арбітраж як ефективний інструмент при вирішенні міжнародного спору.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 18 Конституції України зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного товариства на основі загально визнаних принципів і норм міжнародного права [1].

Мирні способи вирішення міжнародних спорів застосовуються тоді, коли між суб'єктами міжнародного права виникає міжнародний спір. Це вимагає встановлення змісту самого поняття «міжнародний спір». В конкретному міжнародному договорі передбачаються ознаки міжнародно-правового спору, що встановлюються для потреб реалізації певної процедури вирішення міжнародних спорів. Водночас досить часто регламентація процедур мирного врегулювання відбувається без формального визначення ознак міжнародного спору. Втім, на сьогоднішній день, в теорії міжнародного права склався загалом єдиний підхід до визначення змісту цього поняття. Він ґрунтується на практиці Міжнародного Суду ООН, який під міжнародним спором розуміє конфлікт правових поглядів, що об'єктивно існує до початку розгляду справи. Якщо у поглядах сторін з питання порушення їхніх інтересів, права або факту є суттєва різниця, то це ще не є достатнім для наявності спору, така розбіжність має бути об'єктивно виражена в офіційних діях, принаймні однієї із сторін [2].

На сьогоднішній день не можна знайти універсальної класифікації «міжнародного спору», але поняття «міжнародний спір» зазвичай використовується для позначення розбіжностей між державами, у тому числі тих, що можуть поставити під загрозу міжнародний мир і безпеку. Декларація про принципи міжнародного права 1970 року вказує на те, що міжнародні спори вирішуються на основі суверенної рівності держав і відповідно до принципу вільного вибору засобів мирного вирішення спорів [3, с.198].

Утім у сучасній теорії склався загалом єдиний підхід до визначення змісту цього поняття. Він ґрунтується на практиці Міжнародного Суду, який під міжнародним спором розуміє конфлікт правових поглядів, що об'єктивно існує до початку розгляду справи. Це означає, що для наявності спору недостатньо констатації самої лише різниці в поглядах сторін із питання права чи факту, або ж їхніх інтересів. Така розбіжність повинна бути об'єктивно виражена в офіційних діях, принаймні однієї з них [4, с. 236].

Використання терміну «спір» є правомірним із позицій сучасного міжнародного права, тому, що саме цей термін зазначений у положеннях Глави VI «Мирне вирішення спорів» (статті 33-38) і Глави VII «Дії у відношенні загрози миру, порушень миру й актів агресії» (статті 39-51) Статуту ООН – багатостороннього міжнародного договору, учасниками якого є практично всі держави світу.

В міжнародних нормативно-правових актах зазвичай використовують поняття «конфлікт», але вважається, що конфлікт сторін щодо тлумачення або застосування існуючої міжнародно-правової норми є предметом правового спору. Хоча і це поняття не уніфіковане в міжнародному праві. Передумовою тому, на думку Л. М. Герасіної та М. І. Пайова, є те, що жоден із міжнародних конфліктів у світовій історії не був точною копією іншого. Кожний конфлікт мав певні особливості як щодо причини виникнення, засобів, складу конфліктуючих сторін, так і за специфікою перебігу подій» [5, с. 11].

Власне тому будь-які типологізаційні схеми, очевидно, є доволі штучними та узагальненими моделями реальних ситуацій. М. Вебер ще в ХІХ ст. стверджував, що будь-яка типологізація призводить до створення так званих ідеальних типів явищ, які лише у загальних рисах відображають реальність [6, с. 216].

Гаагські конвенції про мирне вирішення міжнародних суперечок 1899 і 1907 років рекомендують державам-учасникам для врегулювання «конфлікту» вдаватися до мирних послуг або посередництва; при «розходженнях міжнародного характеру, що не зачіпають їхньої честі або життєвих інтересів та впливають із різниці в поглядах на питання факту» – створювати слідчу комісію; арбітраж рекомендується як найбільш ефективний і справедливий спосіб вирішення «питань юридичного характеру, особливо при тлумаченні або застосуванні міжнародних конвенцій» [6, с. 14].

Поняття «міжнародний спір» відрізняються від поняття «міжнародний конфлікт», перетворення міжнародного спору в міжнародний конфлікт залежить від ступеня інтенсифікації протиріч і конфліктності в поведінці сторін. Грань між міжнародним спором і конфліктом визначається наявністю або відсутністю конфліктної поведінки сторін у формі активної протидії або зіткнення (озброєного або неозброєного) [7, с. 24].

На думку автора, Міжнародний спір є видом правового спору, що вимагає від його учасників та інших заінтересованих суб'єктів міжнародного права реалізації принципу мирного вирішення конфліктів між суб'єктами міжнародних відносин.

Механізм здійснення принципу мирного вирішення міжнародних спорів, встановлений ст. 33 Статуту ООН, свідчить, що держави, які беруть участь в будь-якій суперечці, продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру та безпеки, повинні насамперед прагнути вирішити його шляхом "переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод чи іншими мирними засобами на свій вибір" [8, с. 63].

Статут ООН розрізняє спори та ситуації. Остання «може привести до міжнародних ускладнень або викликати спір» (ст. 34), тобто має місце, коли зіткнення інтересів держав не супроводжується явним висуванням претензій, хоча і породжує певні тертя між ними і напруженість. У чинному конвенційному міжнародному праві визначення поняття «мирний засіб (спосіб, метод, процедура) вирішення міжнародного спору» здійснюється шляхом наведення переліку конкретних мирних засобів або ж зазначається, що це засоби, які виключають застосування примусу в будь-якій формі.

Статут ООН вказує на те, що спори можуть бути двох видів:

- 1) ті, що загрожують міжнародному миру і безпеці;
- 2) ті, що не несуть загрози міжнародному миру і безпеці.

Існування міжнародного спору зобов'язує держави вирішувати його відповідно до сучасного міжнародного права держави зобов'язані вирішувати міжнародні спори мирними засобами [2].

У міжнародно-правовій доктрині найпоширенішим є поділ мирних засобів вирішення міжнародних спорів на політичні та правові (судові). Відповідно до статті 33 Статуту ООН сторони, що беруть участь у спорі, продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки, повинні насамперед намагатися розв'язати його за допомогою переговорів, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод чи інших мирних способів за своїм вибором. Тому відразу ж необхідно відзначити, що перелік способів вирішення міжнародних спорів не є обмеженим і підлягає розширеному тлумаченню [2].

Також існує багато тлумачень міжнародного арбітражу, це є недопустимим бо призводить до хибного розуміння.

Арбітраж є добровільним, вирішення спорів за його допомогою здійснюється шляхом укладання сторонами, що конфліктують, особливої міжнародної угоди, яке називається компромісом. У ній сторони регламентують: компетенцію арбітражу; предмет спору; порядок визначення складу арбітрів; процедуру розгляду справи; характер і джерела норм, на підставі яких має бути ухвалене рішення; порядок винесення рішення; юридичну обов'язковість рішення [4, с. 243].

Загальний акт про мирне вирішення міжнародних спорів із змінами 1949 року встановив, що якщо сторони не погодяться про інше, то арбітраж буде складатися з п'яти членів. Сторони можуть призначити по одному члену зі своїх громадян, два інших третейських судді і супер-арбітр обираються ними за згодою з числа громадян третіх держав [9].

Якщо в компромісі не сказане інше, арбітри повинні застосовувати норми, зазначені в статті 38 Статуту Міжнародного Суду ООН. У резолюції 1958 року Генеральна Асамблея ООН рекомендувала державам брати до уваги зразкові правила арбітражного розгляду, підготовлені Комісією міжнародного права [2].

Якщо компромісна оговорка укладається після виникнення конкретного спору, має місце арбітраж *ad hoc*. Також можлива попередня домовленість про арбітраж як засіб врегулювання потенційного спору, що закріплюється в договорі з певного питання або у спеціальному договорі про арбітраж. У цьому разі має місце постійний арбітраж. Його юрисдикція може бути обов'язковою або добровільною.

Окремо слід відзначити Постійну палату третейського суду, створену на підставі Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 років про мирне вирішення міжнародних спорів. Для кожного спору, що передається на вирішення Палати, його сторони укладають компроміс та обирають арбітрів із переліку осіб, що формується державами – учасницями Конвенцій.

Арбітри призначаються терміном на шість років і з правом переобрання ще на один термін. Рішення арбітражного суду приймаються більшістю голосів [10].

Арбітражний суд має право розглядати всі спори, котрі передали йому на розгляд, але може виключити зі своєї компетенції спори щодо територіальної цілісності держави, її національної оборони, права на суверенітет над сухопутною територією і деякі інші. До складу арбітрів можуть призначатися особи, які мають кваліфікацію, необхідну для призначення у своїх країнах на найвищі судові посади, чи є юристами, котрі мають визнану компетентність у галузі міжнародного права.

В своїх роботах автор Мамон З.В. пише про перспективність арбітражу як мирного засобу вирішення спорів як територіальних, так і будь-яких інших у всіх сферах міжнародного співробітництва. З таким твердженням важко не погодитись, адже цьому дійсно є певні передумови, пов'язані, насамперед, з активним розвитком міжнародного права і міжнародних відносин [11, с. 8; 12, с. 121].

Як і у минулому, між державами продовжують виникати різні спори, але якщо раніше вони не рідко призводили до збройних конфліктів і війн, хоча і зараз час від часу такі ситуації трапляються, та все ж у сучасних умовах більшість спірних питань, що виникають між державами, вирішуються мирними засобами на основі домовленостей, примирення або вдаються до послуг системи органів і установ міжнародного судочинства, і арбітраж тут відіграє не останнє місце [13, с. 3].

Висновки. Зіткнення інтересів неминує призводить до протиріч між суб'єктами міжнародних відносин, дослідження та узагальнення поняття міжнародного спору дає можливість розуміння предмета вирішення його мирними засобами. На думку автора, найоптимальнішим засобом для вирішення міжнародного спору є його розгляд за допомогою арбітражу. Це не висновки з цього дослідження, а загальновідомі положення!

Міжнародний арбітраж зарекомендував себе як ефективний інструмент вирішення міждержавних спорів, зокрема досить складних, обтяжених серйозним міжнародним протистоянням сторін. В останні десятиліття поширилася практика передбачати арбітражне врегулювання спорів як засіб врегулювання можливих спорів щодо тлумачення та застосування міжнародних угод. Щодо остаточного вирішення спорів, на думку багатьох авторів, арбітражне рішення є обов'язковим та остаточним, але дозволює собі не погодитися з такою думкою, адже на практиці рішення арбітражу можуть бути оскаржені. Наразі це є гострою темою, яку я сподіваюсь розкрити у наступних публікаціях.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Internet-pecypc. – <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. // Internet-pecypc. – <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.
3. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право: Навч. посібник / – К. : КНТ, 2010. – 280 с.
4. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М. В. Буромецького – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.
5. Конфліктологія / за ред. Л. М. Герасіної та М. І. Панова. – Харків: Право, 2002. – 256 с.
6. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навч. посіб. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 495 с.
7. Камаровский Л.А. Гаагская мирная конференция 1899 года. – М.: Типолитография Г. И. Простакова, 1905 г. – 63 с.
8. Черноудова М.С. Правовые проблемы мирного урегулирования международных конфликтов в рамках международных организаций: дис. к.ю.н. – М., 2006. – С. 217.
9. Загальний акт про мирне вирішення міжнародних спорів від 26 вересня 1928 р. з поправками, внесеними Генеральною Асамблеєю ООН 1949 року http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_f68.
10. Міжнародно-правові засоби вирішення спорів (конфліктів). Правовий портал /http://opravovedenii.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=219:mizhnarodno-pravovi-zasobi-virishennya-sporiv-konfliktiv&catid=30&Itemid=4/.
11. Мамон З.В. Міжнародний арбітраж як засіб мирного вирішення міжнародних спорів 22.06.2010. С. 3–9.
12. Мамон З.В. Співвідношення міжнародного публічного і міжнародного комерційного арбітражів: дис. канд. юрид. наук : 12.00.11 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2011. – 185 арк. – Бібліогр.: арк. 171–185.
13. Міжнародне судочинство / Кол. авт.; за заг. ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2009. – 260 с.
14. Шевченко А.С. Історично-правові аспекти виникнення і розвитку міжнародного арбітражу як засобу мирного вирішення міждержавних спорів: від найдавніших часів до Вестфальського миру // Зовнішня торгівля право та економіка, 2008. – С.169–172.